

Τό τοπικό καί τό παγκόσμιο: μορφές ἐξουσίας καί τρόποι ἀντίστασης

Μετάφραση: ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΘΑΡΑΚΗΣ

Ἡ κληρονομιά τοῦ Φουκώ; Θά ἦταν ἐλκυστικό νά ἀπαντήσουμε μέ μία μόνο φράση, ἡ ὁποία θά ἦταν ἔκφραση ἀπόλυτης πίστες στόν Φουκώ, συγχρόνως ὅμως θά ἐπέτρεπε στόν καθένα ἀπό μᾶς νά προσδώσει ἓνα διαφορετικό περιεχόμενο στήν πίστη αὐτή: τό νά εἶναι κανείς κληρονόμος τοῦ Φουκώ θά σήμαινε ἀπλούστατα νά συνεχίσει νά ἐνεργοποιεῖ τήν κριτική σκέψη, τήν κριτική δραστηριότητα μέσα στή σκέψη. Καί συνεπῶς ἡ κληρονομιά τοῦ Φουκώ θά ἦταν, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς ὑποδεικνύει στά κείμενά του γιά τή φιλοσοφία τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὄχι τόσο ἡ κληρονομιά μιᾶς διδασκαλίας, μιᾶς θεωρίας, ἀλλά κυρίως καί πιό θεμελιωδῶς, ἡ κληρονομιά μιᾶς στάσης: ἐκείνης ἀκριβῶς τῆς στάσης πού ὁ Φουκώ ὀνόμαζε «κριτική στάση».

Ὅμως τούτη ἡ ἀπλή φράση συνεπάγεται πολλά. Ἀξίζει λοιπόν νά δοκιμάσουμε νά ἐξετάσουμε ὀρισμένες ἀπό αὐτές τίς συνεπαγωγές καί νά θέσουμε κάποια ἐρωτήματα. Πράγματι στό μέτρο πού αὐτή ἡ «κριτική στάση» αὐτοορίζεται ὡς ἓνα βλέμμα στραμμένο στό «παρόν», ὡς μιά προσπάθεια νά προχωρήσει σέ μιά «διάγνωση τοῦ παρόντος» καί μέσω αὐτῆς τῆς «διάγνωσης» νά ἐπιχειρήσει νά κατακτήσει λίγη παραπάνω ἐλευθερία σέ αὐτό τό παρόν—καί στά ἱστορικά βάρη τά ὁποῖα εἶναι ἐγγεγραμμένα σέ αὐτό πού ἔχει συγχροτηθεῖ ὡς δικό μας παρόν—ξεριζώνοντας τά ἐμπόδια πού μᾶς κληροδότησε τό παρελθόν καί πού βρίσκονται διάσπαρτα στούς θεσμούς πού μᾶς περιβάλλουν, στούς κανόνες πού διέπουν τίς πρακτικές μας, στόν τρόπο ζωῆς καί σκέψης κ.λπ. Ὅλα αὐτά βέβαια σημαίνουν

Ὁ Didier Eribon γεννήθηκε τό 1953 στή Ρέν. Τελευταῖο βιβλίο του: *Retour à Reims* (Fayard 2009). Στά ἑλληνικά κυκλοφορεῖ τό βιβλίο του *Μισέλ Φουκώ. Φιλόσοφος, δανδῆς καί ταραξίας* (Lector 2009).

ὅτι ἡ ἐνεργοποίηση τῆς κριτικῆς σκέψης προϋποθέτει ἀναπόφευκτα τὴν προσαρμογὴ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας σέ αὐτό πού συμβαίνει στό κοινωνικό πεδίο καί στήν πολιτική κινήτοποίηση. Διότι τὸ παρόν δέν τὸ διαλέγουμε προφανῶς ἐμεῖς: βρισκόμαστε ριγμένοι ἐντός του! Προηγεῖται καί μᾶς ἐπιβάλλεται: μᾶς διαμορφώνει σέ αὐτό πού εἴμαστε. Ὅμως, ἀπό τὴν ἄλλη, καί ἐμεῖς διαμορφώνουμε κάποιες πλευρές του ἀλλάζοντας αὐτό πού θέλουμε νά ἀλλάξουμε, καί ἔτσι ἐμεῖς τὸ κάνουμε νά ὑπάρξει ὡς παρόν, τὴ στιγμή πού προσπαθοῦμε νά τὸ ὑπερβοῦμε: ἡ «ἐπικαιρότητά» μας μέ τὴν ἰσχυρὴ ἔννοια τοῦ ὅρου εἶναι τὸ παρόν ὅταν ἐπίκειται μιά μάχη, ὅταν μιά κινήτοποίηση ἀντιτάσσεται σέ μιά ὁποιαδήποτε μορφή κυριαρχίας ἢ καταπίεσης, ὅταν ὑψώνονται φωνές γιὰ νά ποῦν ὄχι! Ὅμως οἱ λόγοι καί οἱ τρόποι γιὰ νά πει κανεὶς ὄχι εἶναι πολλοί. Καί οἱ φωνές πού ὑψώνονται εἶναι πολλές καί γι' αὐτὸ διαφορετικές, καμιά φορά ἀντίθετες μεταξύ τους, σέ σημεῖο πού μπορούμε νά ἀναρωτηθοῦμε μήπως ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τοῦ «παρόντος» εἶναι κάπως προβληματική, στό βαθμὸ πού προϋποθέτει ἕναν ὁμοιογενῆ χρόνο, ἐνῶ αὐτὸς ὁ τρόπος προσέγγισης τῆς «κριτικῆς» καί τῆς «ἐπικαιρότητας» καταστρέφει τὴν ἴδια τὴν ἔννοια ἐνός χρόνου μοναδικῶ, μοναδιαίου, ἐνοποιητικῶ. Ἡ πολιτικὴ σκέψη βασίζεται συχνά σέ μιά σύλληψη πού θά μπορούσαμε νά τὴ χαρακτηρίσουμε ἐγελιανή (ἢ ἐπίδραση τῆς ὁποίας ὀργανώνει τὴ μαρξιστικὴ σκέψη καί τῆς προσφέρει τὸ δομικὸ της σχῆμα) καί ἡ ὁποία συνίσταται στό νά θεωρεῖται ὁ ἱστορικός καί πολιτικός χρόνος ἕνα μεγάλο ρεῦμα πού περιέχει τὰ πάντα, ἢ σέ κάθε περίπτωση μιά ὁμοιογενῆ καί συνθετικὴ χρονικότητα. Καί μοῦ φαίνεται ὅτι ὁ τρόπος μέ τὸν ὁποῖο ὁ Φουκώ ἀντιμετωπίζει τὴν πολιτικὴ ἀντιτίθεται ἀκριβῶς σέ αὐτοῦ τοῦ τύπου τὴ σύλληψη, καθὼς ἐμμένει στοὺς τμηματικούς, ἐπιμέρους, θά μπορούσα νά πῶ «τοπικούς» ἀγῶνες, μέ τὴν ἔννοια ἐκείνων πού ἀφοροῦν ἐξειδικευμένα, ἰδιαιτέρα, ἐντοπισμένα στόν κοινωνικό χῶρο προβλήματα (τὴν τρέλα, τὴ φυλακὴ, τὴ σεξουαλικότητα κ.λπ.). Κάθε μάχη ἐκτυλίσσεται σύμφωνα μέ μιά δική της χρονικότητα καί κατὰ συνέπεια καθορίζει τὸ δικὸ της παρόν. Ὑπάρχουν λοιπὸν περισσότερες πολιτικὲς χρονικότητες πού συνυπάρχουν λίγο πολὺ ἀρμονικά —καί μᾶλλον πιὸ συχνά λίγο, παρά πολὺ ἀρμονικά!—, πού μποροῦν νά εἰσβάλουν οἱ μὲν στίς δέ, νά διασταυρωθοῦν, νά συναντηθοῦν, νά ἀλληλοεπικαλυφθοῦν κάποιες στιγμές, ἀλλὰ σέ κάθε περίπτωσι, διακόπτουν τὰ ἑτερογενῆ παρόντα, ὅποτε διακόπτουν καί

τὰ ἑτερογενῆ παρελθόντα, ἀφοῦ τὸ παρελθόν συγκροτεῖται σέ μεγάλο βαθμὸ μέ σημεῖο ἐκκίνησης τίς κατηγορίες πρόσληψης τοῦ παρόντος: μιά διάγνωση τοῦ παρόντος ὀδηγεῖ σέ μιά ἱστορία τοῦ παρόντος: δηλαδή ἀπὸ τὴ στιγμή πού στό παρόν ἀμφισβητεῖται ἕνας θεσμὸς μέσα ἀπὸ συγκρούσεις πού δέν ἦταν ἀπαραιτήτως ἀναμενόμενες οὔτε κἀν προβλέψιμες, καταγράφει κανεὶς τὴν ἱστορία τοῦ θεσμοῦ, γιὰ νά κατανοήσει πῶς δημιουργήθηκε, σέ ποιά ἐποχὴ, μέσα ἀπὸ ποιές διαμάχες, ποιές φιλοσοφικὲς διεργασίες ἢ ποιές διοικητικὲς μέριμνες κ.λπ. Ἄν ὅμως τὸ παρόν δημιουργεῖται μέσα ἀπὸ μιά μορφή δυσλειτουργίας τῶν θεσμῶν, μέσα ἀπὸ μιά σύγκρουση μέ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο μηχανισμό κυριαρχίας, εἶναι φανερό ὅτι ἡ λέξη «παρόν» πρέπει πάντοτε νά τίθεται στόν πληθυντικό: πρέπει νά προβαίνουμε στίς διαγνώσεις τῶν παρόντων τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἀπὸ τίς ἀντιστάσεις πού ἀναπτύσσονται ἐναντία στίς πολλαπλές μορφές ἐξουσίας. Ἀντιλαμβανόμεστε λοιπὸν γιατί ὁ Φουκώ ὄριζε συχνά τὸν «κριτικὸ» στοχαστὴ ὡς «ἐξειδικευμένο διανοούμενο» —γιὰ νά τὸν διαχωρίσει ἀπὸ τὸν «οἰκουμενικὸ» διανοούμενο πού ἐνσάρκωνε ἡ μεγαλοπρεπὴς καί εὐγενικὴ μορφή τοῦ Σάρτρ—: ἐπειδὴ οἱ δραστηριότητές του εἶναι πάντοτε περιορισμένες καί ἀρθρωμένες γύρω ἀπὸ ἕνα συγκεκριμένο πρόβλημα, ὅπως εἶναι ἀναγκαστικά συγκεκριμένη ἡ «ἐπικαιρότητα» μέ τὴν ὁποία ἀσχολεῖται. Ὁ «ἐξειδικευμένος» διανοούμενος εἶναι πρῶτα ἀπὸ ὅλα ἕνας διανοούμενος μὴ ἐγελιανός καί μὴ μαρξιστής.

Αὐτὸ προϋποθέτει ἠεβαίως νέες ἐπεξεργασίες γιὰ τὴν ἀνάλυση τῆς ἐξουσίας. Καί ὁ Φουκώ καταπιάστηκε μέ αὐτές μέ πάθος, μέ μιά ἐντυπωσιακὴ ἐπιμονή, ἀλλὰ καί μέ δισταγμούς καί ἀντιμετωπίζοντας ἀναρίθμητες δυσκολίες. Στὴν πραγματικότητα ὁ Φουκώ δέν ἔπαυε ποτέ νά μετασχηματίζει, νά ἀναδιατυπώνει, νά ἀνατρέπει τὴν προσέγγισή του στό ἐρώτημα τῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐμφανές στοὺς *Μὴ κανονικούς*, βιβλίο στό ὁποῖο θά ἤθελα νά σταθοῦμε, καθὼς ἐκδόθηκε πρόσφατα στὴν Ἑλλάδα.

Στὴν ἀρχὴ τούτων τῶν παραδόσεων, ὁ Φουκώ παρουσιάζει δύο μοντέλα λειτουργίας τῆς ἐξουσίας, γιὰ τὰ ὁποῖα μᾶς λείει πῶς τὸ ἕνα διαδέχεται τὸ ἄλλο μέσα στὴν ἱστορία. Πρῶτον, ἕνα μοντέλο πού ἀντιστοιχεῖ στόν ἔλεγχο τῆς λέπρας κατὰ τὸν Μεσαίωνα, καί τὸ ὁποῖο προχωρεῖ στόν ἀποκλεισμό ἐνός μέρους τῆς κοινωνίας — ἀποβάλλουμε τοὺς λεπρούς, δέν θέλουμε νά τοὺς βλέπουμε πιά, ἀποξενώνονται ἀπὸ τὴν κοινωνία. Στὴ συνέχεια, ἕνα δεύτερο μοντέλο πού

εφαρμόζεται στά τέλη του 17ου αιώνα και στις αρχές του 18ου, είναι τό μοντέλο του έλέγχου τής πανούκλας: αυτή τή φορά δέν αποβάλλονται τά άτομα έκτός τής κοινωνίας, αλλά αντίθετα, «χτενίζεται» όλόκληρη ή πόλη από περιπολίες πού κάθε μέρα περνοῦν μπροστά από κάθε σπίτι γιά νά δοῦν ἄν μπορεί ὁ ἄνθρωπος πού κατοικεῖ ἐκεῖ νά βγεῖ στό παράθυρό του ἄν ὄχι, δηλώνεται ἄρρωστος. Δέν ἔχουμε πιά τόν μεγάλο αποκλεισμό, τή μεγάλη διαίρεση, πού ἀπωθεῖ πέρα από ἕνα χωρικό ὄριο μιά ἀδιαφοροποίητη μάζα, αλλά τόν ἐγκλεισμό κάθε ἀτόμου μέσω τής ἐξονυχιστικῆς ἐπιτήρησης κάθε χώρου, κάθε στιγμή. Τό πρῶτο μοντέλο, ὁ ἔλεγχος τής λέπρας, εἶναι, μᾶς λέει ὁ Φουκώ, ἐκεῖνο πού ἦταν ἀκόμη ἐνεργό τόν 18ο αἰώνα, ὅταν λειτουργήσε γιά νά καθοδηγήσει τό διωγμό τῶν ἀλητῶν, τῶν ἀργόσχολων, τῶν ἐλευθεριάζοντων, τῶν παραφρόνων, τῶν ὁμοφυλοφίλων κ.λπ., οἱ ὁποῖοι ἀποβάλλονταν ἐκτός τής πόλης, ἐγκλειόνταν ὅλοι μαζί σέ αὐτό πού ὀνομαζόταν «γενικό νοσοκομεῖο» καί ἦταν ἐξάλλου συχνά ἕνα παλιό λεπροκομεῖο, πού δέν χρειάζοταν πιά μετά τήν ἐξαφάνιση τής λέπρας. Τό πρῶτο βιβλίό του Φουκώ, ἡ *Ἱστορία τής τρέλας στήν κλασική ἐποχή*, περιγράφει ἔτσι ἕνα σύνολο ἱστορικῶν γεγονότων, αλλά τήν ἴδια στιγμή ἀξιοποιεῖ ἕνα μοντέλο ἐξουσίας τό ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στά γεγονότα αὐτά. Αὐτό πού περιγράφει εἶναι μιά ἐξουσία καταπιεστική. Μιά ἐξουσία πού ἐπιβάλλεται διά του αποκλεισμοῦ.

Ὅμως αὐτό τό μοντέλο λειτουργίας τής ἐξουσίας, ὑπογραμμίζει ὁ Φουκώ, στίς παραδόσεις τῶν *Μή κανονικῶν*, δίνει τή θέση του σέ ἕνα ἄλλο τόν 18ο αἰώνα. Δέν προκρίνεται πλέον ὁ διαχωρισμός καί ὁ αποκλεισμός συγκεκριμένων ομάδων, αλλά ὁ ἐγκλεισμός ὅλων ὑπό τό βλέμμα τής ἐπιτήρησης πού εἶναι συγχρόνως ἐκλεπτυσμένη καί γενικευμένη. Παραθέτουμε αὐτό τό ἀπόσπασμα ἀπό τήν παράδοση τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1975:

Ἡ πανούκλα πῆρε τή θέση τής λέπρας ὡς μοντέλο πολιτικοῦ ἐλέγχου, καί αὐτή εἶναι μιά ἀπό τίς μεγάλες ἐπινοήσεις του 18ου αἰώνα [...]. Κατά βάθος, ἡ ἀντικατάσταση του μοντέλου τής λέπρας ἀπό τό μοντέλο τής πανούκλας ἀντιστοιχεῖ σέ μιά πολύ σημαντική ἱστορική διαδικασία τήν ὁποία μέ μιά λέξη θά ἀποκαλοῦσα: ἐπινοήση τῶν θετικῶν τεχνολογιῶν ἐξουσίας. Ἡ ἀντίδραση στή λέπρα εἶναι μιά ἀρνητική ἀντίδραση· εἶναι μιά ἀντίδραση ἀπόρριψης, ἀποκλεισμοῦ κ.λπ. Ἡ ἀντίδραση στήν πανούκλα εἶναι μιά θετική ἀντίδραση· εἶναι μιά ἀντίδραση ἐγκλεισμοῦ, παρατήρησης, διαμόρφωσης γνώσης, πολλαπλασιασμοῦ τῶν

ἀποτελεσμάτων τῆς ἐξουσίας μέσα ἀπό τή συσσώρευση παρατήρησης καί γνώσης. Εἶναι τό πέρασμα ἀπό μιά τεχνολογία τής ἐξουσίας ἡ ὁποία διώκει, ἀποκλείει, ἐξορίζει, περιθωριοποιεῖ, καταπιέζει, σέ μιά ἐξουσία ἡ ὁποία εἶναι τελικά μιά θετική ἐξουσία, μιά ἐξουσία πού κατασκευάζει, μιά ἐξουσία πού παρατηρεῖ, μιά ἐξουσία πού γνωρίζει, μιά ἐξουσία ἡ ὁποία πολλαπλασιάζεται πατώντας πάνω στά ἴδια τά ἀποτελέσματά της. [...] μιά ἐξουσία ἡ ὁποία δέν ἐνεργεῖ μέσα ἀπό τό διαχωρισμό σέ μεγάλες καί ἀκαθόριστες μάζες ἀλλά μέσα ἀπό τόν ἐπιμερισμό μέ βάση διαφορισμένες ἀτομικότητες. [σ. 105-106 τῆς ἐλληνικῆς μτφρ.]

Αὐτή ἡ τεχνική, μᾶς λέει ὁ Φουκώ, αὐτή πού μᾶς ἐπαναφέρει δηλαδή στό μοντέλο ἐλέγχου τής πανούκλας, ἀντιστοιχεῖ σέ μιά «πειθαρχική ὀργάνωση», στόχος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ «κανονικοποίηση». Ἐγκαθιδρύεται ἔτσι ἕνα σύστημα «πειθαρχίας-κανονικοποίησης». Κατά συνέπεια, ἄν ὁ 18ος αἰώνας παρήγαγε τή νομικοπολιτική θεωρία τῆς ἐξουσίας, ἐπικεντρωμένη στήν ἔννοια τῆς βούλησης (σύμφωνα μέ τήν ὁποία τά άτομα μεταβιβάζουν ἐλεύθερα τή βούλησή τους σέ μιά πολιτική ἀρχή ἡ ὁποία τούς ἐκπροσωπεῖ: θά λέγαμε ὅτι ἐδῶ κατατάσσονται οἱ θεωρίες του κοινωνικοῦ συμβολαίου), θά πρέπει νά προσθέσουμε ὅτι αὐτή νομικοπολιτική θεωρία τῆς αὐτόνομης βούλησης στηρίζεται σέ μιά κρυφή, σκοτεινή ὄψη, πού εἶναι ἡ «πειθαρχική» ὀργάνωση τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία περνᾷ ἀπό τήν ἐγκύμναση (dressage) τῶν σωμάτων καί συνεπῶς τῶν ψυχῶν, ἀφοῦ ἡ «ψυχή», ὁ ψυχισμός δέν εἶναι παρά ἕνα ἀποτέλεσμα του σώματος πού ἔχει ὑποστει τήν πειθάρχηση τῶν μηχανισμῶν ἐξουσίας.

Δέν εἶμαι σίγουρος μέχρι ποῖο σημεῖο πρέπει νά ἀκολουθήσουμε τόν Φουκώ στήν ἱστορική περιδολόγηση τῶν μοντέλων λειτουργίας τῆς ἐξουσίας, σέ αὐτό πού μᾶς παρουσιάζει ὡς χρονολογική διαδοχή τῶν τεχνολογιῶν ἐξουσίας. Αὐτό πού εἶναι ὅμως βέβαιο, σέ κάθε περίπτωσι, εἶναι πῶς θρυσκόμαστε μπροστά σέ ἕναν ἀπολύτως εὐδιάκριτο μετασχηματισμό τῆς θεωρητικῆς προσέγγισης τῆς ἐξουσίας ἀπό τόν Φουκώ: ἀλλάζει τό ἀναλυτικό του μοντέλο. Οἱ παραδόσεις γιά τούς *Μή κανονικούς* ἐξαγγέλλονται ὡς παραδόσεις γιά τήν «κανονικοποίηση τῆς σεξουαλικότητας». Καί γνωρίζουμε πῶς ἡ *Δίψα τῆς γνώσης*, ὁ πρῶτος τόμος τῆς *Ἱστορίας τῆς σεξουαλικότητας*, πού θά δημοσιευτεῖ τό 1976, δηλαδή λιγότερο ἀπό δύο χρόνια μετά ἀπό τίς παραδόσεις αὐτές, ξεκινᾷ μέ μιά εἰρωνική κριτική στήν «ὑπόθεση τῆς καταπίεσης» — δηλαδή τήν ἰδέα ὅτι ἡ ἐξουσία χαρακτηρίζεται πρωτίστως ἀπό τίς

καταπιεστικές, άρνητικές της λειτουργίες, μιά ιδέα πού ο Φουκώ περιγελά άρκετά καυστικά, αλλά πού θά μπορούσαμε νά πούμε ότι είναι ακριβώς αυτή πού αποτέλεσε τήν οργανωτική βάση καί τής δικής του σκέψης στό παρελθόν, στήν *Ιστορία τής τρέλας*. Έχοντας βεβαίως ύπ' όψιν μας αυτόν τόν σημαντικό κρίκο στήν εξέλιξη τής σκέψης του Φουκώ, τίς παραδόσεις του *Οί μή κανονικοί*, δέν πρέπει νά μας εκπλήσσει τό ότι ή *Ιστορία τής σεξουαλικότητας*, ήδη στό έναρκτηριο σημείο της, διαρθρώνεται γύρω από αυτή τήν ιδέα, ότι οι τεχνολογίες τής έξουσίας —καί ιδίως εκείνες τής ψυχιατρικής έξουσίας—, αντί νά καταδικάζουν τή σεξουαλικότητα στή σιωπή, όπως πίστευε ο φροϋδομαρξισμός καί ή ιδεολογία τής σεξουαλικής απελευθέρωσης, λειτουργούν ως μιά αρχή πού συνήθως προσκαλεί τή σεξουαλικότητα νά μιλήσει, νά αποκαλύψει τά σεξουαλικά μυστικά, καί καθιστά τή σεξουαλικότητα τό πιό κρυφό θεμέλιο τής άτομικότητας. Έξού καί ο έπ' άπειρον πολλαπλασιασμός των σεξουαλικών αιρέσεων, τίς όποιες έπινοεί, μελετά, χαρτογραφεί ή ψυχιατρική. Δέν πρόκειται έδώ, μας λέει ο Φουκώ, για αποκλεισμό αλλά για έγκλεισμό, δέν πρόκειται για καταστολή αλλά για έπιβολή, δέν πρόκειται για άρνηση αλλά για παραγωγή. Για θετική λειτουργία τής έξουσίας καί όχι για άρνητική. Αυτή ή θετική λειτουργία έχει ως dispositio τή παρατήρηση καί τή διαμόρφωση τής γνώσης. Καί τή διαφοροποιητική κατασκευή ατόμων μέσα από αυτά τά αποτελέσματα τής κανονικοποίησης.

Πρίν όμως τό ξαναβρούμε στή *Δίψα τής γνώσης*, τό μοντέλο τής πανούκλας θά έμφανιστεί σέ ένα άλλο βιβλίο του Φουκώ, πού δημοσιεύτηκε ακριβώς τή χρονιά πού χωρίζει τίς παραδόσεις των *Μή κανονικών* από τήν αρχή του σχεδίου τής *Ιστορίας τής σεξουαλικότητας*. Τό βιβλίο αυτό είναι βεβαίως τό *Επιτήρηση καί τιμωρία*, μέ υπότιτλο *Η γέννηση τής φυλακής*.

Τό *Επιτήρηση καί τιμωρία* είναι μιά ανάλυση για τήν εγκαθίδρυση τής πειθαρχικής κοινωνίας καί τής έγκύμανσης των ατόμων. Τό πανοπτικό μοντέλο τής φυλακής (τό *Πανοπτικόν* του Τζέρεμυ Μπένθαμ) είναι τό σύμβολο της ή τό μεταφορικό της ανάλογο. Οργανώνει τή φυλακή ως έξης: ένα πολυγωνικό κτήριο στό κέντρο, στό όποιο βρίσκονται οι φύλακες, οι έπιτηρητές, καί γύρω γύρω τά κτήρια όπου βρίσκονται τά κελιά καί οι κρατούμενοι. Κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι έπιτηρητές νά μπορούν νά βλέπουν, σέ κάθε δυνατή περίπτωση, σέ κάθε στιγμή, τί κάνει κάθε κρατούμενος.

Παραδόξως, ενώ βλέπουμε έδώ ότι ο Φουκώ περιγράφει τόν πανοπτισμό ως τήν κορύφωση των τεχνολογιών έξουσίας πού αντιστοιχεί στό μοντέλο τής πανούκλας —άφου βρισκόμαστε, σύμφωνα μέ τό χρονολόγιο πού μας πρότεινε, στήν περίοδο κατά τήν όποία επιβάλλεται αυτό τό μοντέλο—, υπογραμμίζει ότι ο πανοπτισμός συνενώνει καί τά δύο μοντέλα, ότι τούς προσφέρει έναν «αρχιτεκτονικό συνδυασμό»: τής λέπρας, άφου οι κρατούμενοι τοποθετούνται μακριά από τήν κοινωνία, χωρισμένοι από αυτήν μέ έναν τοίχο, καί συγχρόνως τής πανούκλας, άφου οι κρατούμενοι έπιτηρούνται διαρκώς καί αναμένεται από αυτούς μιά μορφή μετανοίας, ή όποία αντιστοιχεί έδώ στήν κανονικοποιητική λειτουργία τής έξουσίας. Η φυλακή παράγει τό παραβατικό άτομο —μέ τόν ίδιο τρόπο πού ή πειθαρχηση παράγει τά άτομα ως τέτοια: τό άτομο δέν είναι κάποια οντότητα πού προϋπάρχει καί εξασκεϊται πάνω της ή πειθαρχηση, παράγεται αντίθετα ως άτομο διά τής πειθαρχησης, ή όποία είναι μιά τεχνική εξατομίκευσης— ή φυλακή λοιπόν παράγει τό παραβατικό άτομο, ενώ υποτίθεται πως παράγει τό κανονικό, ήθικό άτομο. Μέ έναν τρόπο, τό *Επιτήρηση καί τιμωρία* δέν μας άφηγείται τή μετάβαση από έναν τύπο έξουσίας σέ έναν άλλο —από τή λέπρα στήν πανούκλα—, αλλά τό πως αυτά τά διαφορετικά μοντέλα πού μπορούν νά συναχθούν μέσω τής ανάλυσης στήν πραγματικότητα συγχωνεύονται καί αλληλοδιαπλέκονται για νά λειτουργήσουν ως μιά τεχνολογία πού συγχρόνως αποκλείει καί έγκλείει, άρνεϊται καί παρατηρεί, περιθωριοποιεί καί έλέγχει έξονυχιστικά: καί θά μπορούσαμε συνεπώς νά υποστηρίξουμε ότι ή παραγωγικότητα τής έξουσίας προέρχεται από μιά ανάμειξη, μιά σύνθεση τής άρνητικής καί τής θετικής της λειτουργίας.

Τό *Επιτήρηση καί τιμωρία* δημοσιεύεται τό 1975. Καί ωστόσο τό 1976, στή *Δίψα τής γνώσης*, εξαφανίζεται —ή μοιάζει νά εξαφανίζεται— ο συνδυασμός των δύο μοντέλων πού χαρακτηρίζει τή λειτουργία τής έξουσίας σέ αυτό τό έργο περί φυλακής καθώς, σύμφωνα μέ τούς κανόνες τής σεξουαλικής κανονικότητας, οι μή κανονικοί παράγονται από τό ψυχιατρικό βλέμμα: ή έξουσία συμπεριλαμβάνει, δέν αποκλείει. Έντούτοις, θά μπορούσαμε κάλλιστα νά βρούμε πάλι καί έδώ τήν ίδια ανάλυση όπως καί στό *Επιτήρηση καί τιμωρία*: ή έξουσία αποκλείει, καταστέλλει καί συγχρόνως παράγει μέσω των τεχνολογιών τής εξατομίκευσης καί ιδίως μέσω τής γνώσης —έν προκειμένω τής ψυχιατρικής γνώσης—, ή όποία λειτουργεί ως dispositio τής έξουσίας. Αντι-

θέτως ξαναβρίσκουμε τήν αντιπαράθεση τῶν δύο μοντέλων μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Φουκώ ἔκανε αὐστηρή διάκριση στούς *Μή κανονικούς*, ἀλλά μέ στόχο νά κρατηθεῖ μόνο τό δεύτερο καί νά κατευθύνει τήν εἰρωνεία του ἐναντίον ἐκείνων πού ἐπικαλοῦνται τό πρῶτο.

Θά χρειάζομασταν πολύ χῶρο καί χρόνο γιά νά ἐξετάσουμε τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁ Φουκώ δίνει μιά ξεχωριστή θέση στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀναλύει τίς τεχνολογίες τῆς ἐξουσίας ὅταν ἀσχολεῖται μέ τή σεξουαλικότητα — δεδομένου ὅτι, φυσικά, δέν ἔπαψε νά ἐπιστρέφει στή συνέχεια σέ ὅ,τι εἶχε πεῖ μεταξύ 1974 καί 1976, γιά νά τό τροποποιήσει καί νά τό ἐπαναδιατυπώσει. Στήν παράδοσή του πῶ 1978 στό Κολλέγιο τῆς Γαλλίας μέ τίτλο *Sécurité, territoire, population* προτείνει νά σκεφτοῦμε αὐτή τή φορά τήν ἐξουσία σύμφωνα μέ τό μοντέλο τῆς διαχείρισης μιᾶς ἄλλης ἀσθένειας: τῆς εὐλογιάς — τόν ἐμβολιασμό γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς ὑγείας, τήν ἐνασχόληση μέ στατιστικές περί ἀσθένειας καί ὑγείας, γέννησης καί θανάτου... Οἱ πρακτικές τοῦ ἐμβολιασμοῦ συνιστοῦν λοιπόν τό μοντέλο γιά ἕναν ἄλλο τύπο λειτουργίας τῆς ἐξουσίας πέραν ἐκείνων τοῦ «νόμου» (ἢ τῆς «κυριαρχίας») καί τῆς «πειθάρχησης», πού ἀντιστοιχοῦν στίς στιγμές τῆς «λέπρας» καί τῆς «πανούκλας»: πρόκειται γιά τήν «ἀσφάλεια» ὡς ἀρχή διαχείρισης καί ἐλέγχου τοῦ πληθυσμοῦ καί συνεπῶς ὡς θεμέλιο τῆς «βιοπολιτικῆς». Ἀλλά καί σέ αὐτήν τήν περίπτωση, αὐτό πού παρουσιάζεται ὡς ἱστορική, χρονολογική διαδοχή πρέπει νά ἐρμηνευτεῖ ἐξίσου ὡς μεταβολή, ὡς θεωρητική μετατόπιση ἐντός τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ὁ Φουκώ ἀναπτύσσει τό στοχασμό του περί ἐξουσίας. Καί ἐπιπλέον πρέπει νά ἐπιστημόνουμε ὅτι κάθε καινούργια στιγμή καί κάθε καινούργιο μοντέλο ἐνσωματώνει καί περιέχει τά προηγούμενα. Τά μοντέλα συμβιώνουν, δέν ἀντικαθιστοῦν τό ἕνα τό ἄλλο.

Λέπρα, πανούκλα, εὐλογία... ἡ σκέψη τοῦ Φουκώ καθίσταται μιά πραγματική ἐπιδημιολογία τῆς ἐξουσίας καί αὐτή ἡ ἐπιδημιολογία παραμένει προφανῶς ἀσταθής καί βρίσκεται σέ μιά διαδικασία διαρκoῦς μεταμόρφωσης. Πάνω ἀπό ὅλα, δέν πρέπει νά τόν κατηγορήσουμε γι' αὐτό: ἐρευνᾷ, δουλεύει, καί συνεπῶς ἀναθεωρεῖ. Ἀλλά αὐτό τό γεγονός μᾶς ὑποχρεώνει νά εἴμαστε καχύποπτοι ἐναντι ὅλων τῶν ἀπλουστεύσεων πού ὑπάγουν τή φουκωική ἀνάλυση τῆς ἐξουσίας σέ μία μόνο ἀπό αὐτές τίς φάσεις, σέ ἕνα μόνο ἀπό αὐτά τά μοντέλα, ἢ, θά μπορούσα νά πῶ, σέ μία μόνο ἀπό αὐτές τίς ἀσθένειες.

Θά ἤθελα ὥστόσο νά τονίσω δύο σημεία:

Τό πρῶτο εἶναι ὅτι τά διάφορα μοντέλα ἀνάλυσης τῆς ἐξουσίας πού προτείνει ὁ Φουκώ εἶναι φυσικά καί τά ἴδια ἱστορικά προσδιορισμένα. Ὁ Μάης τοῦ 1968 καί ὅ,τι συνέβη καί διατυπώθηκε ἔκτοτε ὑπῆρξαν πολύ σημαντικοί παράγοντες πού ἐπηρέασαν τήν ἐκ νέου σύλληψη τῆς ἀνάλυσης τῆς ἐξουσίας, ἀπό ἐκείνη πού διέπει τήν *Ἱστορία τῆς τρέλας* μέχρι ἐκείνη πού ἐκτίθεται στό *Ἐπιτήρηση καί τιμωρία* καί, ἔπειτα, ἐκείνη πού δομεῖ τή *Δίψα τῆς γνώσης*. Στό ἔργο μου *Réflexions sur la question gay* (1999) ἔχω προτείνει ὅτι μπορούμε νά κατανοήσουμε καλύτερα τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ Φουκώ ἀντέστρεψε σχεδόν καθ' ὅλοκληρίαν τό μοντέλο μέσω τοῦ ὁποῖου κατανοεῖ τήν ἐξουσία μεταξύ τῆς *Ἱστορίας τῆς τρέλας* καί τῆς *Δίψας τῆς γνώσης*, ἂν συσχετίσουμε αὐτό τό μετασχηματισμό μέ ἐκείνους πού ἐπηρέασαν τήν κατάσταση τῆς ὁμοφυλοφιλίας στή Γαλλία: σέ ἕνα κεντρικῆς σημασίας κεφάλαιο τῆς *Ἱστορίας τῆς τρέλας* (βιβλίου πού γράφτηκε στό δεύτερο μισό τῆς δεκαετίας τοῦ 1950), ὁ Φουκώ καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια γιά νά δεῖξει πῶς ὁ ρόλος τοῦ «τρελοῦ» καί τοῦ «ὁμοφυλόφιλου» παρήχθησαν τήν ἴδια στιγμή μέσω τῆς ἐγγύτητας στήν ὁποία βρέθηκαν στό πλαίσιο τοῦ Μεγάλου Ἐγκλεισμοῦ τόν 18ο αἰώνα καί πῶς ἡ ψυχιατρική δέν μπόρεσε νά ἀναδυθεῖ ὡς ἐπιστημονική περιοχὴ παρά μόνο ἀφοῦ τά ἐν λόγω ἀντικείμενα εἶχαν ἤδη συγκροτηθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ θεσμικοῦ καί κοινωνικοῦ ἐξοστρακισμοῦ. Κατά συνέπεια, συνθήκη τῆς ἀνάδυσης τοῦ ψυχιατρικοῦ λόγου ὑπῆρξε ἡ προτερόχρονη κοινωνική καί πολιτική χειρονομία τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ τρελοῦ καί τοῦ ὁμοφυλόφιλου. Ἡ ψυχιατρική, μονόλογος τοῦ «Λόγου» περί τῆς «τρέλας» (καί συνεπῶς περί τῆς ὁμοφυλοφιλίας), κρατοῦσε τά ἀντικείμενα τοῦ λόγου της — αὐτή ἦταν ἡ κεντρικὴ θέση τοῦ βιβλίου — σέ μιά κατάσταση σιωπῆς στήν ὁποία τά εἶχε προηγουμένως περιορίσει ἡ βίαιη ἐξουσία. Αὐτὴ τὴ σιωπὴ δέν διέκοψαν παρά κάποιες ἐκρήξεις, λάμψεις, κραυγές σέ ὀρισμένες βασανισμένες περιοχές τῆς λογοτεχνίας ἢ τῆς ζωγραφικῆς, δηλαδή ἕνα εἶδος περιστασιακῆς ἀλλά μὴ ἀναγώγιμης καί διαρκῶς ἀνανεούμενης λογοτεχνικῆς καί καλλιτεχνικῆς ἀντίστασης. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀφήγηση — ἱστορική καί συγχρόνως θεωρητική — πού προτείνει ὁ Φουκώ στό πρῶτο μείζον βιβλίο του καί ἡ ὁποία εἶναι προφανές ὅτι θεμελιώνεται στά βιώματά του: ὁ ὁμοφυλόφιλος εἶναι ἕνας «ξένος» τόν ὁποῖο ὁ ψυχιατρικὸς λόγος καί ὁλόκληρη ἡ κοινωνικὴ τάξη πραγμάτων ἐξο-

στρακίζουν εκείθεν ενός συνόρου πού χωρίζει τούς κανονικούς από τὰ μὴ κανονικά καὶ αποκλίνοντα πλάσματα. Ἀλλὰ μετὰ τὸ 1968, συγροτεῖται ἕνας νέος συσχετισμός: ἡ εἰσβολὴ ἑνὸς πολὺ δραστήριου ὁμοφυλοφιλικῆς κινήματος, οἱ λόγοι τῆς σεξουαλικῆς ἀπελευθέρωσης, ἡ φροῦδομαρξιστικὴ ἰδεολογία, ἡ ἐπιρροή τοῦ Ράιχ (Reich) καὶ τοῦ Μαρκουῦζε (Marcuse) ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα μιά πραγματικὴ ἐπιταγή νὰ μιλά κανεὶς γιὰ τὴ σεξουαλικότητά του καί, κυρίως, νὰ πιστεύει ὅτι αὐτός ὁ λόγος εἶναι ἀνατρεπτικός καὶ πρόκειται νὰ προκαλέσει τὴν κατάρρευση τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Καί ὁ Φουκώ, πού εἶχε ἐξαρχῆς προαναγγεῖλει ὅτι κάποτε θὰ ἔγραφε μιά ἱστορία τῆς σεξουαλικότητος προκειμένου νὰ μελετήσει τὰ ταμπού καὶ τίς ἀπαγορεύσεις πού τὴν καταπιέζουν, ξεκινᾷ τότε αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα πού ἀνέβαλε γιὰ καιρὸ ἀλλὰ ἀσκώντας κριτικὴ στὴν ἰδέα τοῦ ταμπού καὶ τῆς ἀπαγόρευσης, δηλαδή στὴν ἰδέα ὅτι ἡ κοινωνία λογοκρίνει τὴ σεξουαλικότητα καὶ τὴν καταδικάζει στὴ σιωπὴ: ἀντιθέτως, ἡ κοινωνία μᾶς προτρέπει νὰ μιλήσουμε γιὰ αὐτὴ καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο —μὲ τὴν ἐξατομίκευση μέσω τῆς ἀποκάλυψης τοῦ μυστικοῦ, μέσω τῆς ἀπαιτούμενης «ἐξομολόγησης»— ἡ ἐξουσία ἐπεκτείνει καὶ πολλαπλασιάζει τὴν κυριαρχία της. Ἐν προκειμένῳ, θὰ ἦταν ἀναμφιβόλως χρήσιμο καὶ παραγωγικὸ νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν ἰδέα τοῦ συνδυασμοῦ τῶν μοντέλων τῆς ἐξουσίας —τῆς πανούκλας καὶ τῆς λέπρας, τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς συμπεριλήψης, τῆς καταστολῆς καὶ τῆς ἐπιτήρησης— ὅπως ἐκτίθεται στὸ *Ἐπιτήρηση καὶ τιμωρία*: καὶ ὁ Φουκώ θὰ μπορούσε καὶ πάλι νὰ πεῖ ὅτι λεπροποιεῖται ὁ πανωλόβητος καὶ προσβάλλεται ἀπὸ πανούκλα ὁ λεπρός, ὅπως λέει γιὰ τὸν φυλακισμένο. Ὁ «ὁμοφυλόφιλος», ὁ «ρόλος» τοῦ ὁποίου ἐπινοεῖται, σύμφωνα με αὐτὴ τὴ νέα ἀνάλυση, στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ἀπὸ τὸν ψυχιατρικὸ λόγο καὶ τίς διαδικασίες τῆς ἐμφύτευσης διαστροφῶν, εἶναι συνεπῶς συγχρόνως λεπρός καὶ πανωλόβητος· ἡ γνώση τὸν «ἀποκλείει» καὶ τὸν «συμπεριλαμβάνει» συγχρόνως (τὸν συμπεριλαμβάνει στὴν ταξινόμηση τῶν εἰδῶν πού παράγονται ἀπὸ τὸ παθολογικοποιητικὸ βλέμμα τῆς ψυχιατρικῆς)· δὲν εἶναι ἀπλῶς πανωλόβητος, καθὼς ἡ «ὑπόθεση τῆς καταστολῆς» (καὶ οἱ ἰδέες τῆς περιθωριοποίησης καὶ τοῦ διαχωρισμοῦ, καὶ συνεπῶς ὅλες οἱ ἰδέες πού στηρίζονται στὸ μοντέλο τῆς λέπρας) δὲν μᾶς ἐπιτρέπει, ἀντιτείνει ὁ Φουκώ, νὰ κατανοήσουμε τούς μηχανισμούς μέσω τῶν ὁποίων ὑποτάσσεται ὁ ὁμοφυλόφιλος.

Ὁ Φουκώ θὰ ἀλλάξει ἀμέσως, γιὰ μιά ἀκόμη φορά, τὴν προσέγγισή του, γιὰ νὰ στραφεῖ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα στίς τελευταῖες παραδόσεις καὶ τὰ τελευταῖα βιβλία του. Ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτὴ τὴν ἐπιστροφή στὴν Ἑλλάδα, σὲ αὐτὴ τὴν παράκαμψη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὸ ζητούμενο εἶναι πάντοτε, ὅπως παρατήρησε σωστά ὁ Ζιλ Ντελέζ, τὸ «ἐμεῖς σήμερα». Εἶναι καὶ πάλι, ὅπως πάντοτε, τὴν «ἐπικαιρότητά» μας πού θέλει νὰ θέσει στὸ κέντρο τοῦ προβληματισμοῦ τοῦ Ὁ Φουκώ, καὶ στὴν ὁποία θέλει νὰ ἀντισταθεῖ ἢ τουλάχιστον θέλει νὰ μετασχηματίσει, νὰ τὴν μετατοπίσει. Ἀλλὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναρωτηθούμε: ἂν αὐτὴ ἡ θεωρητικὴ ἀρχὴ τῆς κριτικῆς σκέψης ὡς «διάγνωσης» τοῦ παρόντος (καὶ ὅπως εἶδαμε πρέπει νὰ ἀντιλαμβανόμαστε τὴ λέξη διάγνωση μὲ μιά σχεδὸν ἰατρικὴ ἔννοια) διατηρεῖται μέσα σὲ ὅλες αὐτές τίς ἐξελίξεις καὶ τίς διαδοχικές μεταλλαγές, οἱ τρόποι αὐτῆς τῆς «διάγνωσης» μένουν ἄραγε οἱ ἴδιοι, παρότι δὲν ἔχουμε πιά νὰ κάνουμε μὲ τίς ἴδιες «ἀσθένειες», μὲ τίς ἴδιες «ἐπιδημίες» καὶ μὲ τὰ ἴδια πολιτικὰ μοντέλα γιὰ τὸν ἔλεγχό τους; Καὶ ἀκόμη: οἱ μορφές ἀντίστασης στὴν ἐξουσία μποροῦν ἄραγε νὰ συνεχίσουν νὰ ἀναλύονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὰ σχήματα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ ἀναλύσουμε τὴν ἐξουσία δὲν εἶναι πιά τὰ ἴδια; Ἡ δυσκολία πού ἀνακύπτει ἐδῶ γίνεται ἀκόμα μεγαλύτερη, ἂν θεωρήσουμε, ὅπως θὰ ἤθελε ὁ Φουκώ, ὅτι οἱ τεχνολογίες τῆς ἐξουσίας πού ἀνέλυσε δὲν διαδέχονται στὴν πραγματικότητα ἡ μία τὴν ἄλλη ἀλλὰ μᾶλλον συνυπάρχουν, ἀλληλοεπικαλύπτονται, ἐνισχύουν οἱ μὲν τίς δέ.

Χωρὶς νὰ προσπαθῶ νὰ προτείνω μιά σύνθεση, μιά συνθετικὴ θεώρηση, στὸ βαθμὸ πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὑπάρχει στὸ ἔργο τοῦ Φουκώ μιά ἐπίμονη ἄρνηση τῆς σύνθεσης, θὰ ἤθελα παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ κάνω τίς ἐξῆς παρατηρήσεις:

— Ἡ σχέση ἀνάμεσα στίς διαδοχικὲς συλλήψεις τῆς ἐξουσίας, ὅπως τίς περιγράψαμε, εἶναι πὼς ὅλες ὀργανώνονται γύρω ἀπὸ τὴν ἰδέα μιᾶς «πολιτικῆς τῆς ἀλήθειας»: ἡ μάθηση (savoir) δὲν εἶναι μόνο τὸ πεδίο τῆς γνώσης (connaissance), εἶναι ἐπίσης ἕνας χῶρος βίας, σύγκρουσης, σχέσεων ἰσχύος ὅπου ἐπιβάλλονται κυριαρχίες καὶ ἐγείρονται ἀντιστάσεις. Γι' αὐτὸ ὁ Φουκώ δὲν καταφέρεται μόνο ἐναντίον τῆς ψυχιατρικῆς ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῆς ψυχανάλυσης. Ὅταν γράφει στὴ *Δίψα* τῆς γνώσης ὅτι ἡ ἱστορικὴ του ἔρευνα θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ μιά «ἀρχαιολογία τῆς ψυχανάλυσης», αὐτὸ σημαίνει ὅτι

σκοπεύει να δείξει πώς η ιδέα ότι η «σεξουαλικότητα» συνιστά την πιο βαθιά και κρυφή επιθυμία του ατόμου, είναι μία ιδέα που προέρχεται κατευθείαν από τη χριστιανική εξομολόγηση. Αυτή η «dispositio της σεξουαλικότητας» είναι μία από τις τεχνολογίες της εξουσίας. Πιστεύω πώς ολόκληρο το έργο του Φουκώ θα μπορούσε να διαβαστεί ως μία προσπάθεια να σκεφτούμε την υποκειμενικότητα, την υποκειμενικοποίηση, έξω από το πλαίσιο της ψυχανάλυσης, και ότι ο Φουκώ εργάστηκε σε όλη του τη ζωή προσπαθώντας να διαλύσει, να αποδομήσει εκείνα τα ιδεολογικά πλαίσια που είχαν τέτοιο κύρος στη Γαλλία στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 (και εξακολουθούν άλλωστε να έχουν), που γίνονταν αποπνικτικά. Είτε τη βλέπει μέσα από το μοντέλο της λέπρας είτε μέσα από εκείνο της πανούκλας, είτε την περιγράφει ως μία τεχνολογία αποκλεισμού είτε ως μία κανονικοποιητική dispositio παραγωγής του μή κανονικού, ο οποίος τοποθετεί αυτόν τον τελευταίο στον άξονα που συνδέει το κανονικό με το παθολογικό, είναι φανερό ότι ο Φουκώ μάχεται ασταμάτητα ενάντια στην ψυχανάλυση, τη φροϋδική, τη φροϋδομαρξιστική ή τη λακανική.

— Τά μοντέλα εξουσίας που πρότεινε ο Φουκώ, και συνεπώς και τά μοντέλα αγώνα ενάντια στις εξουσίες μπορούν επίσης να περιγραφούν ως μία πολεμική ενάντια στον μαρξισμό: η εξουσία δεν έντοπιίζεται σε μία κεντροκοπιημένη αρχή, αλλά διασπείρεται σε όλο το κοινωνικό σώμα μέσω των τεχνολογιών και των dispositio για τις όποιες μίλησα (και οι όποιες είναι παντού!). Αυτό σημαίνει πώς οι αγώνες —και πρέπει πάντοτε να μιλάμε για τους αγώνες και τις αντιστάσεις στον πληθυντικό— δεν είναι σημαντικοί και νόμιμοι μόνο αν αποσκοπούν σε έναν συνολικό, οικουμενικό μετασχηματισμό της κοινωνίας: αναφαινόνται και εξελίσσονται σε επιμέρους πεδία για να αμφισβητήσουν συγκεκριμένους τρόπους κυριαρχίας, οι όποιοι περιορίζουν τά υποκείμενα και φυλακίζουν την ελευθερία. Είναι απολύτως απαραίτητο να τό έχουμε αυτό κατά νοῦ, σε μία στιγμή που βλέπουμε να επιστρέφουν στη γαλλική ή και τη διεθνή πνευματική ζωή λόγοι που υποστηρίζουν πώς κάθε αγώνας που δεν έχει ως αντικειμενικό στόχο την ανατροπή του καπιταλισμού δεν είναι παρά ένας δευτερεύων αγώνας, τόν όποιο δεν αξίζει να δώσει κανείς, ή ακόμη χειρότερα είναι ένας αγώνας που μπορούμε να περιγράψουμε ως «συμβατό» με τόν καπιταλισμό ή τόν νεοφιλελευθερισμό (έδω θα μπορούσαμε να απαντήσουμε, παραδείγματος χάριν, ότι ο αγώνας υπέρ του δικαιώ-

ματος στην αντισύλληψη και την αμβλωση είναι προφανώς συμβατός με τόν νεοφιλελευθερισμό, αλλά αυτό δεν τόν καθιστά λιγότερο θεμελιώδη). "Αν υπάρχει μία κληρονομιά του Φουκώ που σχετίζεται με αυτό τό ζήτημα, αυτή είναι σίγουρα ότι δεν υπάρχει αγώνας πιο νόμιμος ή σημαντικός από έναν άλλο: υπάρχουν αγώνες που δίνονται από άτομα και ομάδες με σκοπό να σπάσουν τά δεσμά που περιορίζουν τά δικαιώματα των υποκειμένων· υπάρχουν αγώνες που δίνονται από άτομα και ομάδες για να κάνουν της ζωές τους πιο βιώσιμες.

Τήν ίδια στιγμή που ενδιαφέρεται, στις παραδόσεις του στό Κολλέγιο της Γαλλίας, για την «ασφάλεια» (κατά τό μοντέλο της εύλογιας) και που επιχειρεί ακολουθώντας να μελετήσει τόν νεοφιλελευθερισμό και τό πρόβλημα της κυβερνησιμότητας, ο Φουκώ παθιάζεται με αυτό που συμβαίνει στό Ίράν: μία εκπληκτική λαϊκή εξέγερση ανατρέπει σε μερικούς μόλις μήνες τό δικτατορικό καθεστώς του Σάχη. Ξαναδιαβάζοντας πρόσφατα τή σειρά των άρθρων που αφιέρωσε σε αυτό τό μείζονος σημασίας πολιτικό γεγονός, έντυπωσιάστηκα από τή διαύγεια τους και ακόμη, κατά έναν τρόπο, από τή διορατικότητά τους. Ξέρω βέβαια ότι αυτά τά κείμενα δεν έπαιψαν από τήν εποχή εκείνη μέχρι τις μέρες μας να είναι στόχος βίαιων επιθέσεων: προσήψαν στον Φουκώ ότι τόν τυφλώνει ο υπερβολικός ένθουσιασμός με τόν όποιο βλέπει όσα διαδραματίζονται, τόν κατηγορήσαν ότι έπεσε έντελώς έξω στις προβλέψεις του. Έβκεινος έβλεπε σε όσα συνέβαιναν στην Τεχεράνη μία εκπληκτική εκδήλωση αυτού που είχε εκλείψει από τή Δύση, δηλαδή τήν ανάδυση της πολιτικής πνευματικότητας και της δύναμης που αυτή η πνευματικότητα μπορεί να αποκτήσει. Θά ανοιγόταν μία δυνατότητα να ξανασκεφτούμε τήν πολιτική χειραφέτηση έξω από τις δυτικές κατηγορίες. Αφήνω κατά μέρος αυτή τήν όψη του πράγματος, που θά μπορούσε να είναι τό αντικείμενο μιας άλλης διάλεξης, ίσως ακόμη και ενός ολόκληρου συνεδρίου· θά ήθελα απλώς να σταθώ στις παρατηρήσεις του Φουκώ με τις όποιες περιγράφει τήν ιρανική επανάσταση ως «τὴν πρώτη εξέγερση ενάντια στο παγκόσμιο σύστημα».

Περιγράφει τήν πραγματικότητα όσα βλέπει —ας μὴν ξεχνᾶμε άλλωστε ότι πρόκειται για ρεπορτάζ, γραμμένα για τήν έφ. *Corriere della sera*— ως τόν αγώνα ενός λαού ενάντια στον βίαιο εκδυτικισμό που του επιβλήθηκε από τήν κυβέρνηση του. "Όχι τό θρίαμβο των οπαδών του αρχαϊσμού ενάντια στους θιασώτες της νεωτερικότητας

ἡ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ: ἀλλά τῆ βούληση ἑνός λαοῦ νά ἐκσυγχρονιστεῖ, νά ἐκσυγχρονίσει τήν κοινωνία του καί τούς τρόπους ζωῆς του ξεκινώντας ἀπό τίς δικές του παραδόσεις καί ὄχι ἐναντία σέ αὐτές. Ὁ Φουκώ κάνει προφανῶς λάθος ὅταν φαντάζεται ὅτι αὐτό πού ἀντιλαμβάνεται ὡς δυνατότητα, αὐτό πού διαβλέπει ὡς πιθανότητα (καί ἐξάλλου, εἶναι μιά δυνατότητα ἢ μιά πιθανότητα στήν ὁποία ἀπέβλεπαν ἐπίσης πολλοί ἄνθρωποι πού συνάντησε ἐκεῖ), εἶναι ἔτοιμο νά πραγματοποιηεῖ. Τά πράγματα δέν ἦταν ἔτσι καί τό ξέρουμε! Καί οἱ «ἐκσυγχρονιστές» θά ἔχαναν τό παιχνίδι, καί μάλιστα γιά πολύ καιρό (καί ἴσως νά εἴμαστε μάρτυρες καί ἐμεῖς σήμερα, περισσότερο ἀπό τριάντα χρόνια μετά, στή δύσκολη καί ἐπίπονη πραγματοποίηση ὅσων εὐχόταν ὁ Φουκώ, στίς χῶρες ὅπου ὑπάρχουν τόσοι πολλοί ἄνθρωποι πού θά μπορούσαν σήμερα νά ἀναλάβουν γιά λογαριασμό τους ὅσα ἔγραφε ἐκεῖνος γιά αὐτό τό θέμα, περιγράφοντας ὅσα εἶδε ἐκεῖ). Σέ κάθε περίπτωση εἴχαμε ἐκεῖ μιά εἰσβολή τῆς παγκόσμιας τάξης, σύμφωνα μέ τό λόγο τοῦ Φουκώ περί ἐξουσίας, καί τῆ βίαιη ἐπιβολή μιᾶς σύνδεσης ἀνάμεσα στό «τοπικό» καί τό «παγκόσμιο»: ἐπρόκειτο γιά ἕναν τοπικό ἀγῶνα —τῆν ἐξέγερση τοῦ λαοῦ μιᾶς χώρας ἐναντία σέ ἕνα καθεστῶς πού θεωροῦσε ἀφόρητο— ὁ ἀντίκτυπος τοῦ ὁποίου θά εἶχε ἀπήχηση σέ παγκόσμια κλίμακα. Δέν μιλούσαμε ἀκόμα γιά τήν ἐποχή τῆς «παγκοσμιοποίησης», βλέπαμε ὅμως καθαρά —καί σέ κάθε περίπτωση ὁ Φουκώ τό βλέπει καί τό ὑπογραμμίζει— ὅτι κρινόταν ἐκεῖ τό μέλλον τοῦ κόσμου, καί τό διακύβευμα αὐτῆς τῆς «ἐντοπισμένης» ἐπανάστασης θά περνοῦσε ἀμέσως σέ ἕνα διεθνές, «παγκόσμιο» ἐπίπεδο. Ἀλλά στή σκέψη τοῦ Φουκώ, αὐτή ἡ ἀποκέντρωση τῆς πολιτικῆς σέ σχέση μέ τήν Εὐρώπη καί τῆ Δύση ἦταν ἄραγε δυνατόν νά ἀφήσει ἀνέπαφα τά μοντέλα ἐξουσίας γιά τήν ἐπεξεργασία καί τήν ἐπανεπεξεργασία τῶν ὁποίων ἐργαζόταν; Ποιός θά ἦταν ὁ ρόλος τοῦ ἱρκανικοῦ σόκ καί τοῦ τραύματος πού θά τοῦ προξενούσαν οἱ σκληρές ἐπιθέσεις πού ἀναπόφευκτα θά δεχόταν, ἐξαιτίας ὅσων ἔγραψε μέ ἀφορμή αὐτό τό γεγονός, στή μελλοντική ἐξέλιξη τῆς δουλειᾶς καί τῆς σκέψης του; Τό βέβαιο εἶναι ὅτι αὐτό τόν ὤθησε νά ἐπανεξετάσει τίς ἀναλύσεις του γιά τήν «ἐπικαιρότητα», νά προσπαθήσει γιά ἄλλη μιά φορά, ἀλλά μέ διαφορετικό τρόπο, μιά «διάγνωση τοῦ παρόντος». Πάντοτε ἀναζητώντας τό δρόμο πρὸς ἕνα προβληματισμό ἱστορικό καί θεωρητικό, ἀλλά καί πρὸς μιά ἠθική, δέν τολμῶ νά πῶ πρὸς μιά σοφία, στό ἀπώτατο παρελθόν. Ἐκεῖ

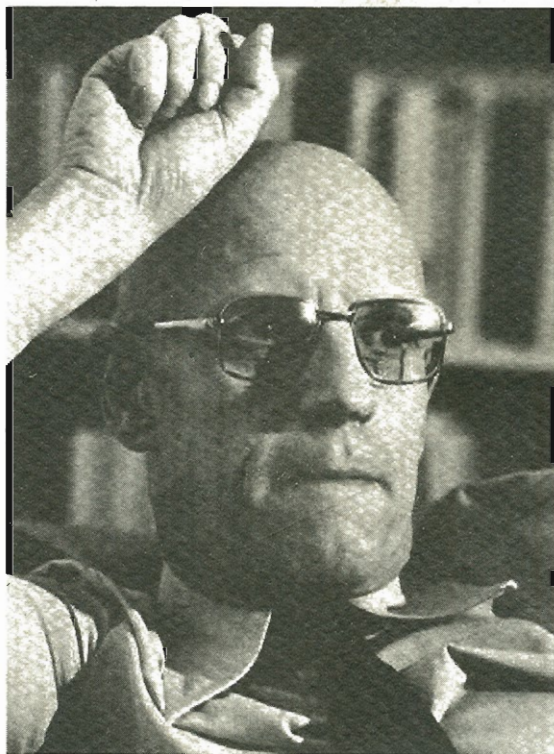
ἀνακύπτει λοιπόν τό ἐρώτημα τῆς Ἑλλάδας. Καί τοῦ «θάρρους τῆς ἀλήθειας». Τρεῖς λέξεις ἀντηχοῦν ἐπομένως, τρεῖς λέξεις πού συνδέονται μεταξύ τους καί ἀρμόζουν ἢ μιά στήν ἄλλη: ἐπικαιρότητα, θάρρος, ἀλήθεια. Μέ ὅποια σειρά καί ἂν τίς βάλλουμε, φτιάχνουν ἕνα ὠραῖο πρόγραμμα. Καί σίγουρα μιά καλή κληρονομιά.



ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 85ο • ΤΟΜΟΣ 169ος • ΤΕΥΧΟΣ 1843 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2011

Ἀφιέρωμα στὸν Μισέλ Φουκώ



Μηνολόγιο

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΑΤΣΑΚΟΣ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΛΙΝΑ ΠΑΝΤΑΛΕΩΝ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ
ΒΕΝΙΑ ΒΕΡΓΟΥ
Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΙΣΕΛ ΦΟΥΚΩ

Ὁ ἀρχικός Πρόλογος στὴν Ἱστορία
τῆς τρέλας (1961)

Μετάφραση-ἐπιμέτρο: Μάκης Κακολύρης

ΜΥΡΙΑΜ ΡΕΒΩ ΝΤ' ΑΛΛΟΝ

Μισέλ Φουκώ: μιὰ φιλοσοφία τῆς ἐπικαιρότητας

Μετάφραση: Κώστας Σπαθαράκης

ΝΤΙΝΤΙΕ ΕΡΙΜΠΟΝ

Τό τοπικό καί τό παγκόσμιο: μορφές ἐξουσίας
καί τρόποι ἀντίστασης

Μετάφραση: Κώστας Σπαθαράκης

ΚΥΡΚΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ

Ἡ μέθοδος τοῦ Φουκώ

ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΡΟΥΣΗΣ

Μισέλ Φουκώ: ἀλήθεια καί νομικές πρακτικές

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΒΩΚΟΣ

Μαρία Ἀντουανέττα: ἡ μήτρα τῆς ἀνωμαλίας

ΘΑΝΑΣΗΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Σχέση τῆς ψυχανάλυσης μέ τίς νόρμες
καί τίς κανονικότητες

ΑΡΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

Κανόνες καί κανονιστικότητα:

Φουκώ καί Κανγκνλέμ

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΙΑΜΑΝΔΟΥΡΑΣ

Dispositif: γενεαλογία καί μετάφραση

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Σκέψεις γιά τὴν ἔννοια τῆς ταυτότητας

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΑΜΠΟΥΡΑΣ

Τό πολιτικό καί ἡ ἀλήθεια

Γιά τὴν πολιτική φιλοσοφία τοῦ Φουκώ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

Ὁ Φουκώ καί ἡ ἰρανική ἐξέγερση, ξανά

Ἀπρίλιος 2011